

Liustike sorteeritud setted ja pinnavormid

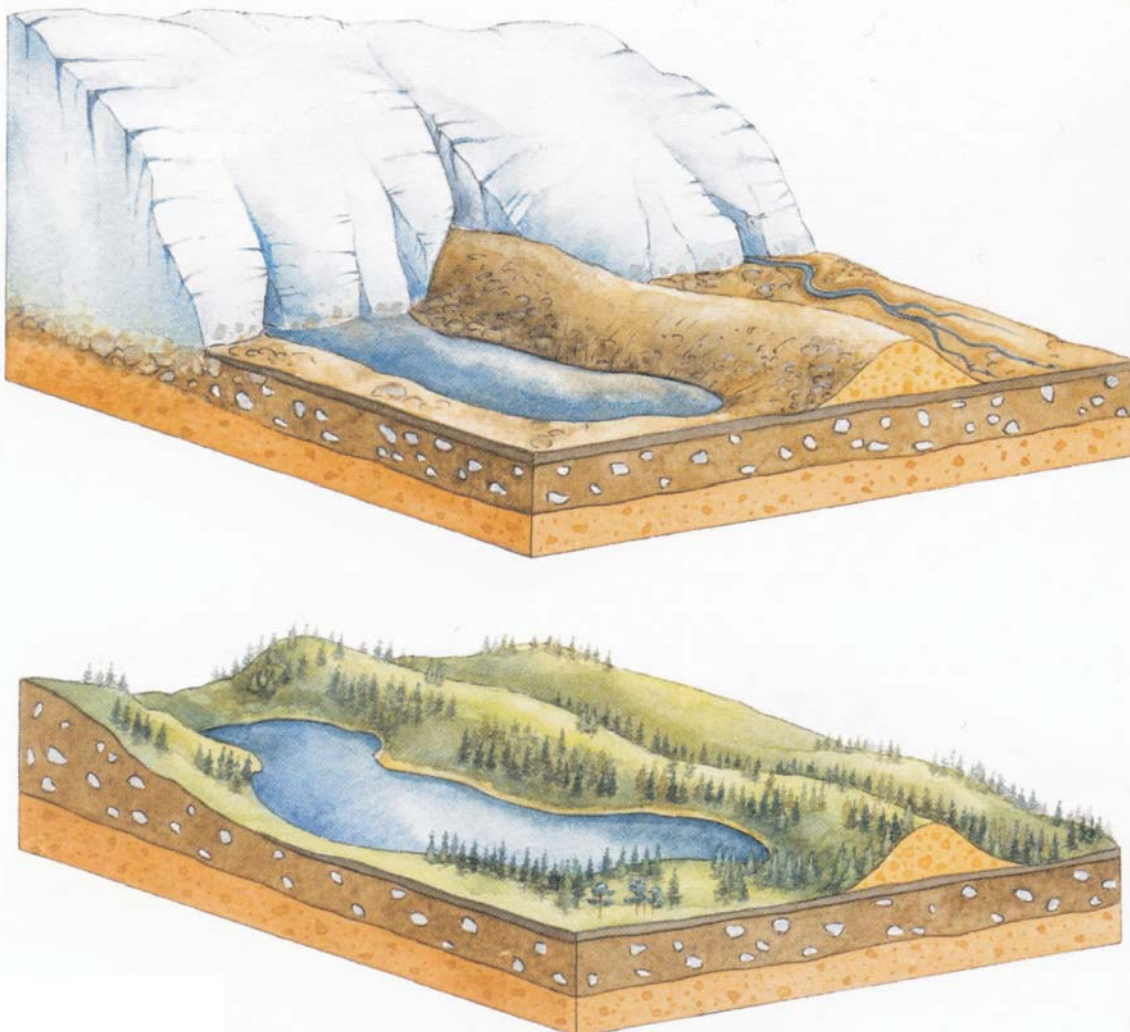
Liustike sorteeritud setete ja nende pinnavormide teke on seotud liustike sulamisega. Liustike sulavee setted on rohkem või vähem sorteeritud ja esindatud valdavalt **kruusade/liivade** või siis seisvates veekogudes (**viir-)savidega**. Morfoloogiliselt eristatakse kahte tüüpi sulamisvete pinnavorme: 1) erosioonilised ja 2) akumulatiivsed. Akumulatiivsete pinnavormide (setete) korral tehakse vahet voolavaveeliste ehk **glatsifluviaalsetel** (jääjõgedes) ja **glatsilimnilistel** (jääjärvedes) setetel ning pinnavormidel

Erosioonilistest pinnavormidest on olulisimad mitmesugused liustikusulamisvete **äravoolukanalid** ja **uuristusorud** (ürgorud). Mandriliustike servalal moodustuvad tihti liustiku liikumissuunaga samasuunalised jääalused erosioonilised kanalid (tunnelorud), mida mööda liigub liustiku pinnalt infiltreeruv ja surveiline sulamisvesi, mis käitub samasuguselt põhjaveega.

Glatsifluviaalsed pinnavormid:

Oosid - pikad, kitsad ja järsunõlvilised vallid (vallseljaked), mis on reeglina moodustunud mandriliustikualustes tunnelites ja lõhedes/lõhesüsteemides (**radiaalsed oosid**). Oosid võivad moodustuda ka liustikuservaga paralleelsetes voolukanalites (**marginaalsed oosid**).

Oosid koosnevad jämedateralistest põimjaskihilistest liivadest, kruusadest, veeristest, munakatest/rahnusid. Setete sorteeritus varieerub suurtes piirides, kuid kõigile glatsifluviaalsetele setetele on iseloomulik hea ümardatus. Morfoloogiliselt (ka geneetiliselt) eristatakse mitmeid erinevaid ooside tüüpe: harioosid, komeetoosid, helmesoosid, lavaoosid jne.

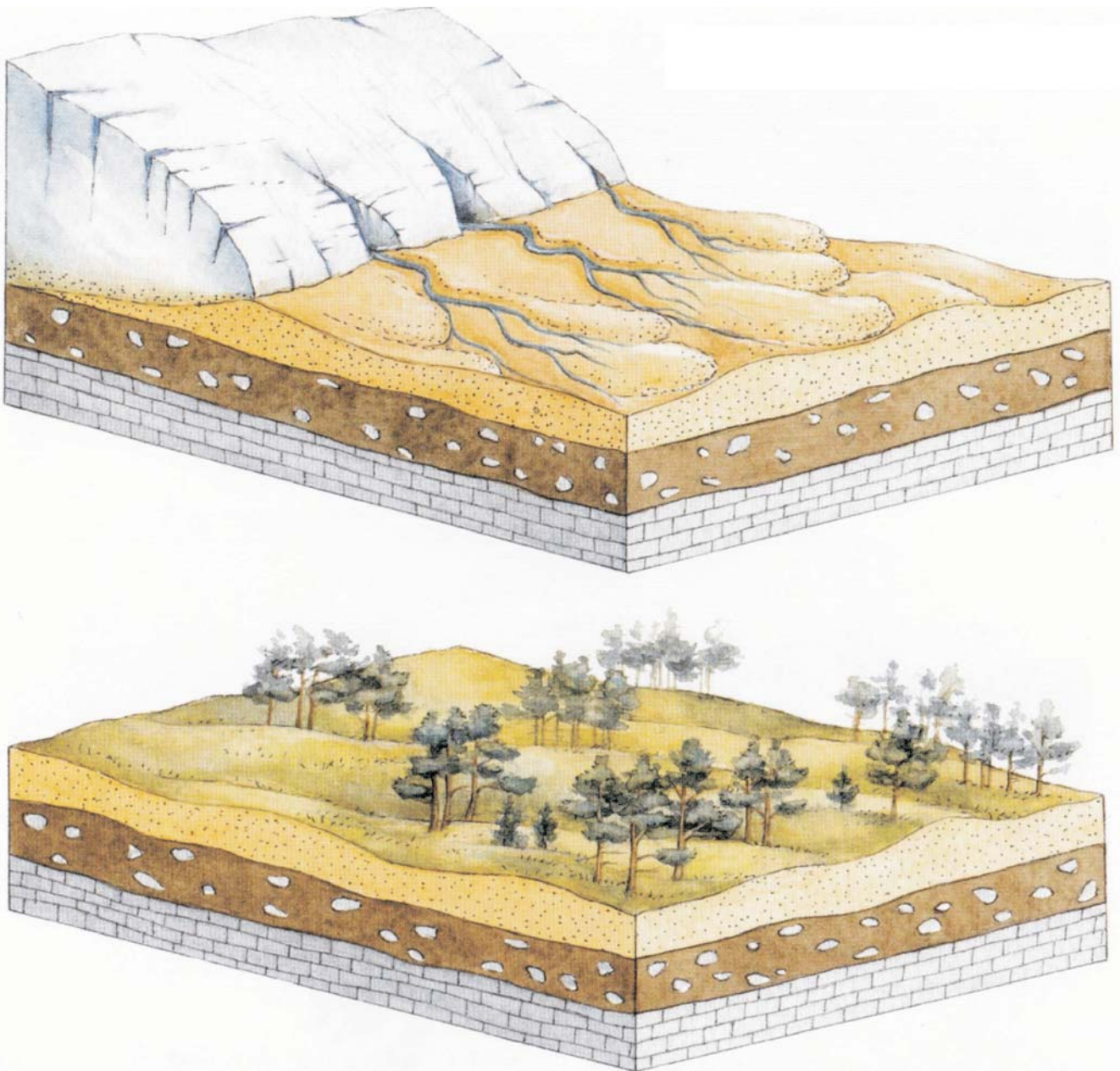

Skeem 1. Oosi teke (Raukas & Karhima, 2007)

Glatsifluviaalsed deltad/sandurid on liustikuesised lainjad uhtetasandikud, mis koosnevad samuti kruusadest-liivadest, kohati kuni rahnudeni. Reeglina on settimine pindalaline kas ühtlasest kanaliseerumata veekihist või toimub settimine deltalaadsetes väga rohkearvuliste ja paljukordselt hargnevates kanalites (nagu jõedelta).

Kui veega kantud setted kuhjusid liustikuesisesse jääjärve või merre, siis moodustusid **deltatasandikud**.

Kui liustikuserva ees laius maismaa, siis seal voolanud arvukad ojad ja jõekesed kujundasid liivast-kruusast koosnevaid koonusjaid tasandikke, mida kutsutakse **sanduriteks** ehk liustikuesine uhtekoonus. Sandurid koosnevad samuti vägagi varieeruva terasuurusega horisontaal- kuni põimjaskihilistest kruusadest ja liivadest. Mõlemale sarnaselt on proksimaalsed (liustikuservale lähemal) setted jämedamateralsed (kruusad, veeristikud) ja distaalsed (liustikuservast kaugemal) peenemateralsed (liiv, aleuriit, savi).

Skeem 2. Sandurtasandiku kujunemine (Raukas & Karhima, 2007)